

Ivan Barbarić, Grižane, profesor,
umirovljeni ravnatelj Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu,
bavi se istraživanjem povijesti vinodolskog kraja

720. OBLJETNICA VINODOLSKOG ZAKONA

Sažetak

Potreba da se dobri stari običaji, po kojima se upravljalo i sudilo u Vinodolu, popišu i skupe u jedan zakonik, dovela je do sastavljanja i potpisivanja Vinodolskog zakona 6. siječnja 1288. godine u Novigradu, današnjem Novom Vinodolskom. U prisustvu kneza Leonarda, taj naš najstariji pravno-povijesni i kulturni spomenik na narodnom jeziku, pisan glagoljicom, potpisali su predstavnici devet vinodolskih gradova: Novigrada, Ledenica, Bribira, Grižana, Drivenika, Hreljina, Bakra, Trsata i Grobnika. Vinodolski zakon javlja se na prijelazu iz starog općinskog u novo donacionalno-feudalno uređenje. Iz njega se vidi na koji su način do tada slobodni Vinodolci došli u zavisan položaj. Iako naoko izgleda da su tu popisani stari običaji po kojima su stanovnici Vinodola živjeli od davnine, u stvari tu se radi o izmjenama tamošnjeg starog prava u skladu s novim prilikama nastalim poslije 1225. godine, kada je Vinodol došao pod vlast krčkih knezova Frankopana. Time feudalni gospodari osiguravaju svoje pravo na ekonomsku eksploataciju te vrhovnu sudsku i administrativnu vlast i zakonskim putem. Međutim, vinodolski gospodari nisu rušili staro uređenje, već su ga radeći sustavno i taktično prilagođavali svojim potrebama i interesima.

Ključne riječi

Vinodol, Vinodolski zakon, spomenik, glagoljica, donacionalno-feudalni sustav, knezovi, običajno pravo, općina, grad, sudbeni postupak

Čin potpisivanja Vinodolskog Zakona,
slika na platnu čuva se u Muzeju u Novom Vinodolskom

Uvod

Kroz razdoblje feudalizma u srednjem vijeku prošli su svi europski narodi, svaki na svoj specifičan način, pa tako i Hrvati. Osnovno obilježje feudalnog društva – podjela na feudalce kao gospodare i kmetove koji čine radnu snagu – u osnovi svuda je bilo isto. Međutim, povijesni, društveni, politički i gospodarski razvitak, koji je bio različit kod svakog pojedinog naroda, utjecao je na različitost društvenih odnosa u pojedinim zemljama i krajevima, što se pokazalo i na ovim našim prostorima, gdje povijesni razvoj nije bio jedinstven.

Za razdoblje feudalizma ima dosta povijesnih izvora, međutim, za određivanje društvenog uređenja srednjovjekovne Hrvatske između mora i Gvozda, najvažnija su dva zakonika: Vinodolski zakon iz 1288. godine i Poljički statut iz 1440. godine. Iz njih se može dobiti slika hrvatskog društvenog uređenja od najstarijih vremena naše povijesti pa sve do kasnog feudalizma, bez obzira što su u Poljičkom statutu vidljivi ostatci društvenog uređenja najstarijih hrvatskih seoskih zajednica i općina (posljednjih ostataka rodovskog uređenja), dok nam Vinodolski zakon uglavnom daje sliku hrvatskog feudalnog društva. Iako Zakon sadrži uređenje u vinodolskoj knežiji pod Krčkim knezovima, kasnijim Frankopanima, to je uređenje u mnogo čemu povezano s onim prije 1225. godine, kada je Vinodol došao pod njihovu vlast.

Na žalost nije sačuvan izvornik Vinodolskog zakona kao ni prvi prijepis, koji je dobio svaki grad potpisnik Zakona. Sačuvan je samo prijepis iz druge polovice 16. stoljeća – svezak od 14 pergamentnih listova (28 strana), koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Tekst Zakona napisan je na 17 stranica tzv. kurzivnom glagoljicom, poslovnim pismom gdje su slova međusobno spojena. Ima još jedan prijepis Vinodolskog zakona iz 17. stoljeća u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, koji je bio pisan za trsat-ski grad (kaštel), čiji su predstavnici, uz ostale vinodolske gradove, sudjelovali u sastavljanju tog pravnog dokumenta. Međutim, ovaj je prijepis na latinici s dosta odstupanja na nekim mjestima u tekstu od prijepisa iz 16. stoljeća, koji je bio predložak prepisivaču.

Prošlo je sedamsto dvadeset godina od nastanka Vinodolskog zakona, našeg najstarijeg pravnog spomenika, koji ne zaostaje po svojem značaju za drugim europskim srednjovjekovnim pravnim dokumentima, pisanim na narodnom jeziku, a u mnogo čemu je i od nekih daleko značajniji, posebno u nekim svojim humanim odredbama. Njime je ozakonjeno starohrvatsko običajno pravo, na temelju kojeg možemo izučavati društvene i gospodarske odnose u Vinodolu za vladavine Krčkih knezova, pa i ranije. Iako se slični dokumenti mogu naći u nas i ranije, kao na primjer Dubrovački ili Korčulanski statut, na latinskom jeziku, Vinodolski zakon razlikuje se od njih po tome što je pisan na narodnom jeziku, glagoljicom, pismom koje se u nas održalo sve do devetnaestog stoljeća.

Kompromis između vlastele i podložnika izražen je u Zakonu na taj način što jedni drugima u izvjesnoj mjeri popuštaju i nastoje da pojedine odredbe budu u korist jednih ili drugih. Zakon kao takav ide za tim da nađe rješenje za probleme stanovnika Vinodola u vrijeme feudalne eksploatacije, prije svega kmetova-podložnika, nastojeći da osigura njihov podnošljiv status određenim garancijama izraženim kroz zakonske norme. To dakako nije bilo lako ni jednostavno, budući da je feudalac pazio na to da i njegovi osnovni interesi budu zadovoljeni, što se može zaključiti najbolje iščitavanjem samog Zakona. S obzirom na sve što je dosad rečeno, Vinodolski zakon nije samo značajan spomenik srednjovjekovnog običajnog prava već je važan i stoga što nam daje sliku tadašnje uprave i društva u Vinodolu.

1. Vinodol prije dolaska pod vlast Krčkih knezova

U prošlosti Vinodol nije zauzimao ovako maleni prostor kao što ga ima danas, u koji spada tek dio Hrvatskog primorja od Novog Vinodolskog i Ledenica na jugoistoku do Križišća na sjeverozapadu. Povijesni pojam Vinodola bio je širi i odnosio se na vinodolski feud. U 13. stoljeću pod Vinodolom se sma-

tralo čitavo područje od Novigrada (Novog Vinodolskog) do Rijeke. Uz današnji Vinodol županiji vinodolskoj pripadali su još i grad Bakar s okolicom, Trsat i Grobnik s istoimenim poljem. U kasnijim stoljećima vinodolska županija proširila se još dalje na sjever od Rijeke sve do Kupe i granice Kranjske, te su u njenom sastavu bile Delnice i Čabar. Prema tome vinodolsko vlastelinstvo poklapalo se s područjem ranosrednjevjekovne župe Vinodol koje se prostiralo od Rijeke i Prezida na sjeverozapadu do župe Modruš i Senja na sjeveroistoku. Međutim, čitavo to područje ne može se poistovjetiti s geografskim pojmom Vinodola.

Još u vrijeme Vinodolskog zakona (1288.) spominje se Vinodol kao knežija s devet gradova (kaštela): Ledenice, Novigrad (danas Novi Vinodolski), Bribir, Grižane, Drivenik, Bakar, Trsat, Hreljin i Grobnik. Danas je u užem geografskom pojmu Vinodol izdvojena cjelina istočnog kvarnerskog prostora, udolina koja se proteže uz obalu Vinodolskog kanala između otoka Krka i kopna od Novog Vinodolskog do Malog dola kod Križišća.

O naseljenosti Vinodola u predrimsko i rimsko doba, govore nam mnogi nalazi i ostatci drevnih građevina. Ima dokaza da je Vinodol bio nastanjen još u davna vremena, prije naše ere. Veliko razdoblje od preko dvije tisuće godina dijeli Vinodol od vremena kada su ga nastavali Kelti, Japodi i Iliri. Sjeverni Jadran nastavali su prvotno Japodi, koje u 4. stoljeću prije nove ere potiskuju Liburni, iskoristivši provale Kelta u Liku. Posljednjih stoljeća stare ere Rimljani napreduju prema istočnoj obali Jadrana, te 129. godine pr.n.e. zadaju najteži udarac starosjedilačkim plemenima. Dolaskom u ove krajeve Rimljani započinju gradnjom cesta, luka i naselja, te podizanjem vojnih utvrda i osmatračnica. Kroz Vinodol je išao jedan krak važne rimske ceste iz Akvileje u sjevernoj Italiji preko Tarsatice (Trsata), koja je ulazila u dolinu kod Bakarca i prolazila preko Križišća, Drivenika, Grižana i Bribira u Novigrad (Novi), gdje se spajala s drugom cestom, koja je išla od Bakra uz more preko današnje Crikvenice i Selca. Radi zaštite i kontrole cesta Rimljani su krajem 3. i početkom 4. stoljeća podigli ovdje više utvrda.

I dok je prošlost Vinodola prije dolaska Rimljana u ove krajeve gotovo nepoznata, rimska kultura ostavila je mnoge tragove, koji svjedoče da su na ovom prostoru u rimsko doba postojala naselja. Jedno od njih je Ad turre (kod tornjeva, kod kula), koje se prema najnovijim istraživanjima nalazilo na prostoru današnje Crikvenice. U blizini naselja postojalo je nekoliko utvrda koje su nadzirale promet Akvilejskom cestom, prije svega tu je bila utvrda Badanj na ulazu u Vinodol, dok je druga utvrda mogla biti na ušću Dubračine. Toponim Ad turre ostao je do danas u imenu naselja Kotor na uzvisini sjeverno od današnje Crikvenice. Najnovija arheološka istraživanja pod vodstvom dr. Goranke Lipovac Vrkljan potvrđuju da Ad turre treba tražiti upravo na mjestu Crikvenice. Tu na prostoru lokaliteta rimskog naselja otkrivena je

i keramička radionica Seksta Metilija Maksima, koja je tu djelovala od druge polovice 1. stoljeća pr. n. e. do kraja 2. stoljeća n. e., proizvođači graditeljsku keramiku i amfore. Vlasnik te radionice zasigurno ne bi, kako kaže Ranko Starac, gradio keramičku manufakturu u to vrijeme bez osiguranja trajnog mira u neposrednom okruženju. Uz radionicu i oko nje moralo je biti podignuto naselje za radnike i robove te ostale civilne naseljenike i romanizirane starosjedioce.¹

Vinodol je u ta davna vremena ulazio u sastav stare Liburnije (Liburnia Tarsaticensis), koja se u rimsko doba protezala od rijeke Raše u Istri do Krke u Dalmaciji, a od vremena rimskog cara Augusta Liburnija, a s njom i Vinodol, u sastavu je rimske provincije Ilirika. U ranom srednjem vijeku Liburnija je samo područje oko Kvarnera.

Naseljavanje ovih krajeva Hrvatima, pa tako i Vinodola, vezano je uz dolazak Južnih Slavena na Balkanski poluotok (oko 600.g.), kada su doprli i do Istre, što saznajemo iz pisma pape Grgura I. solinskom biskupu Maksimu. Tada se jedan dio Hrvata naseljava i na područje između Trsata i Senja, gdje formiraju svoju župu Vinodol. Na područje Vinodola već u ta davna vremena naselio se čisti hrvatski elemenat, potisnuvši romansko i romanizirano ilirsko stanovništvo, od kojeg je jedan dio izginuo dok se drugi dio asimilirao s Hrvatima. Da je hrvatska kompaktnost Vinodola silno izražena, vidi se po tome što tu nema ni jednog romanskog grada. Raniji romanski nazivi brzo se mijenjaju i dobivaju hrvatske prijevode: Vallis vinearia postaje Vinodol, Ad turres – Kod tor / Kotor, Castellum – Kostelj, a mnogi lokaliteti dobivaju slavenske toponime: Tribalj – triba (žrtva), Delimir, Sopalj, Dramalj, Janjevalj, Gradac, Kosavin i dr.

Ovaj je kraj vrlo rano bio poznat kao plodan i naročito pogodan za gajenje vinove loze, posebno žlahtine (od slavenske riječi *žlahten* - plemenit), te mu otud naziv Vinodol (Vallis vinearia – Dolina vina), što će utjecati na to da će se vrlo rano stanovnici Vinodola početi baviti vinogradarstvom, ali i zemljoradnjom općenito, kao i stočarstvom i pčelarstvom, kojemu se u posljednje vrijeme poklanja velika pažnja. Uz to Vinodolci su bili i poznati graditelji, vrsni zidari, klesari i kamenari, a mnogi su se bavili i kirijašenjem, pa otuda i nazivi *Kirac* i *Kirija*, koji se i danas mogu čuti.

Dolaskom u Vinodol Hrvati, koji su do tada živjeli u rodovsko-plemenskom uređenju, prešli su na povezivanje s teritorijem i sa zemljom. U društvenom smislu novi se stanovnici organiziraju u slobodne seoske općine u okviru srednjevjekovne vinodolske župe.² To potiskuje dotadašnju povezanost na krvnoj

¹ Starac, R., (2008), *Tijekom povijesnog razdoblja*, Grad Crikvenica, monografija, str. 20., Crikvenica

² Klaić, N., (1971.), *Društvena struktura kvarnerske općine.....*Krčki zbornik, br. 2

osnovi, ma da će ostataka tih odnosa, rodovsko-plemenskih, biti i kasnije, što se vidi i iz nekih odredaba Vinodolskog zakona.

Vinodol se spominje prvi put u Kronici popa Dukljanina, ili u tzv. Barskoj kronici iz druge polovine 12. stoljeća, gdje se kaže da je Primorje (Maritima) bilo podijeljeno u dva dijela, od kojih je sjeverni dio sačinjavao Donju Dalmaciju (Dalmatia inferior) ili tzv. Bijelu Hrvatsku, koja se protezala od Duvna (Dalminium) do Valdevino, tj. do Vinodola. U Kronici piše o tome sljedeće: *Zatim podijeli (kralj Svetopelek) Primorje u dvije oblasti: od mjesta Dalme gdje je tada boravio kralj i održao se sabor, do Valdevina nazva Bijelom Hrvatskom, koji se naziva i D, Dalmacijom.* Osim izravnih podataka ima i drugih neizravnih koji se odnose na Vinodol, kao na primjer podatak natpisa Bašćanske ploče, najstarijeg spomenika hrvatskog jezika i glagoljskog pisma (oko 1100. god.), gdje se spominje Krajina. Pod tim nazivom misli se na Vinodol, koji je sjeverno od Senja, i krajeve pod Učkom u Hrvatskoj, ali na granici koju Bašćanska ploča zove Krajina, a koja nije ništa drugo nego Liburnija franačkih anala 9. stoljeća.

Pravim se imenom Vinodol prvi put spominje u ispravi iz 1163. godine. Kada je Krk u 12. stoljeću došao pod vlast Venecije, ugarsko-hrvatski kralj Gejza I. podvrgnuo je Vinodol u crkvenom pogledu pod splitsku biskupiju. Do tada je Vinodol potpadao pod krčku biskupiju.

U vezi s tom promjenom crkvene vlasti nad Vinodolom, on se spominje 1163. u jednoj ispravi ugarsko-hrvatskog kralja Stjepana IV., Gejzinog sina, kojom se potvrđuje ranije prenošenje crkvene vlasti nad Vinodolom od krčke na splitsku biskupiju. Tu se, kao što je rečeno, Vinodol prvi put naziva pravim imenom, *parochiam Vallis vineariae*,³ tj. županijom Vinodolskom. Nešto kasnije na crkvenom saboru u Splitu 1185. godine odlučeno je da Vinodol potpadne pod senjsku biskupiju. To su prve vijesti o Vinodolu prije Vinodolskog zakona. Inače nam o Vinodolu iz izvora prije 12. stoljeća nije ništa poznato, pa o životu vinodolskog stanovništva i društvenom poretku u kojem su nekada živjeli, možemo samo stvarati zaključke iz kasnijih dokumenata, posebno iz Vinodolskog zakona.

U Vinodolu su prije njegove feudalizacije, prije dolaska pod Krčke knezove, kasnije prozване Frankopani, postojale općine, čija su vijeća rješavala poslove od zajedničkog interesa primjenjujući široka demokratska prava. Kakvo je zapravo bilo društveno uređenje u Vinodolu prije donošenja Vinodolskog zakona, nije poznato, s obzirom da nema izravnih autentičnih podataka, pa o tome imamo raznih oprječnih postavki i mišljenja povjesničara i pravnih stručnjaka. Prema Baradi Vinodol je bio županija za sebe, odnosno dio vla-

³ Smičiklas, T., (1904), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagreb, vol.II, str. 96.

darske političke jedinice šire od županije, Krajine, do početka 12. stoljeća, a zatim do 1225. zasebno vladarsko kneštvo, comitatus.⁴

Prihvatljivija je Kostrenčićeva teorija po kojoj je Vinodol prije dolaska pod vlast Krčkih kezoza bio savez slobodnih općina. Slaveni su došli ovamo u razdoblju između 600. i 615. godine u rodovsko plemenskom uređenju, u fazi vojnog demokracije, te su se nužno morali povezivati s teritorijem, sa zemljom, kako bi se održali na životu. Teritorijalni princip ubrzo prevladava nad principom krvnog srodstva, te se javljaju kao društvene organizacione jedinice teritorijalno omeđene općine.⁵ Kostrenčićevu teoriju prihvatila je većina znanstvenika s nekim dodatnim razmišljanjima, kao na primjer povjesničarka Nada Klaić, po kojoj slobodna općina u Hrvatskoj nastaje samo u bizantskom političkom teritoriju, a Vinodol je po njezinom mišljenju bio pod bizantskom vlašću još i u 11. stoljeću.⁶

U Vinodolu su, dakle, prije njegove feudalizacije, prije dolaska pod vlast Krčkih knezova postojale općine. Pojedine obitelji imale su vlastitu zemlju. Središte općine bio je njen grad u kojem se nalazilo sjedište općinskih organa vlasti i crkva sa župnikom (plovanon). Na čelu općinskih službenika, koje je biralo općinsko vijeće, bio je sudac koji je vršio sudbene i upravne poslove u najvišoj istanci. Uz njega tu su bili satnik, koji se brinuo za red, zatim grašćik, koji se brinuo za utvrdu grada te busović, općinski glasnik, dobošar. Pristav je bio pomoćnik suca u sudbenim i administrativnim poslovima, a glavna mu je dužnost bila da pamti donesene presude i bude svjedok prilikom određenih sudbenih procesa. Tadašnje vinodolske općine činile su neke vrste savez slobodnih općina, te je Vinodol već tada predstavljao jednu povezanu cjelinu kojom je u određenim prilikama upravljalo zajedničko vijeće u kojem su bili predstavnici pojedinih vinodolskih općina, na što nas upućuje i način kako je došlo do sastavljanja Vinodolskog zakona.⁷

2. Feudalizacija Vinodola za Krčkih knezova

Veoma rano gospodari Vinodola postali su Krčki knezovi, kasnije nazvani Frankopani, koji su nekoliko stoljeća utjecali na društveni i ekonomski

⁴ Barada, M., (1952), Hrvatski vlasteoski feudalizam, Zagreb, str. 23.

⁵ Kostrenčić, M., (1956), Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava, Zagreb, str. 185.-186.

⁶ Klaić, N., (1971), Društvena struktura kvarnerske općine u razvijenom srednjem vijeku, Krčki zbornik 2, Krk str. 129.

⁷ Kukuljević Sakcinski, I., (1874), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, JAZU, Zagreb, str.169.-170.

razvoj ovoga kraja i uopće odnose među stanovnicima nekadašnjeg vinodolskog kneštva. Kada je krčki knez Bartol II. 1186. godine napustio otok Krk i otišao u službu ugarsko-hrvatskog kralja Bele III. ovaj mu je za njegovu vjernu službu i odanost darovao 1193. godine cijelu zemlju koja je pripadala županiji Modruš, *totam terram pertinentem ad comitatum Modrus*. U darovnici, između ostalog, stoji obaveza kneza po kojoj: *spomenuti knez u vojsci naše prejasnosti unutar granice države nas pomaže s deset oklopnika kao za odmjenu primljenog lena (suscepti benefici). Izvan države služit će nam sa četiri oklopnika, a dolaziti će na poziv u ono vrijeme, kada bude hrvatska vojska po zapovijedi kraljevskoj općenito pozvana na vojsku.....*

Tako će preko Bartola II. Krčki knezovi stupiti u vezu s ugarsko-hrvatskim kraljevima, što će biti presudno za širenje njihove vlasti s otoka Krka na susjedno kopno, prije svega na Vinodol. Osnova za dalje širenje njihove vlasti kroz dobivanje posjeda u Hrvatskoj bio je upravo Modruš. Kako knez Bartol II. nije imao djece, za svog nasljednika odredio je nećaka Vida II., te mu kralj Andrija II. izdaje 1209. godine povelju, kojom potvrđuje da ga Vid, knez na Krku, naslijedi u županiji modruškoj ako umre bez potomaka. Nakon smrti Bartola II. 1224. godine već iduće godine 1225. kralj Andrija II. daruje knezu Vidu II. uz Modruš i Vinodol.

U darovnici ugarsko-hrvatskog kralja Andrije II. spomenutom knezu Vidu, pored ostalog, navodi se razlog donacije kao i obveze kneza Vida prema kralju, koje glase: *Opazivši dobrohotno iskrenost i odanost ljubljenog i vjernog našeg krčkog kneza Vida, prepustili smo njemu i njegovim nasljednicima po baštinskom pravu cijelu zemlju, koja se nalazi unutar dukata Slavonije, to jest Vinodol i Modruš sa svim pripadnostima i svim prihodima, da je posjeduje za vječna vremena, a pod tom pogodbom da nam je navedeni knez Vid dužan pomagati služeći na čast naše kraljevske jasnosti.*⁸

Tim se privilegijem i donacijom kralja Andrije II. Vidu II. iz temelja mijenja dotadašnja društvena struktura u Vinodolu. Vinodolci, do tada slobodni seljaci sa svojim slobodnim općinama, dobivaju svoje feudalne gospodare Krčke knezove i postaju njihovi podložnici. Već iz samog teksta privilegija vidi se da je Vinodol darovan kako bi novi feudalni gospodari, knezovi Krčki, mogli eksploatirati svoje podložnike, u kojem piše da je Vinodol darovan knezu Vidu *sa svim prihodima*. Dok su do tada Vinodolci upravljali sami preko svojih predstavnika u općinskim vijećima, sada će njima upravljati feudalni gospodari preko svojih službenika. Dotadašnje vladarevo kneštvo (comitatus) sada postaje feudalni posjed Krčkih knezova, kasnije nazvanih Frankopani.

⁸ Smičiklas, T., (1904), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagreb, vol.III, str. 244.-245.

Sva prava vladara i njegova upravitelja, do 12. stoljeća župana, kasnije kneza (comesa), prešla su na nove feudalne gospodare.

Ta darovanja potvrdio je ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. sinovima kneza Vida, Ivanu, Fridrihu i Bartolu ispravom izdanom u Trogiru 10. travnja 1242. godine. To je onaj nesretni vladar, koji je morao bježati iz Ugarske pred najezdom Tatara i sklonio se u naše krajeve, pa tu svoju nesreću spominje i u ovoj ispravi uz zasluge knezova krčkih, modruških i vinodolskih u borbama s Tatarima, pred kojima je kralj bježao od Šaja do Trogira. Prema narodnoj predaji knezovi Krčki su se istakli u borbi s Tatarima na Grobničkom polju, gdje su izvojevali pobjedu. Upravo to pomaganje vladara u njihovoj borbi s vanjskim ili s unutarnjim neprijateljem (nepokornim, separatistički raspoloženim plemstvom), jedan je od naklonosti vladara prema Krčkim knezovima, što je ojačalo tu velikašku porodicu te će ona kroz čitavi niz stoljeća, uz knezove Zrinske, predstavljati najsnažniji oslonac ugarsko-hrvatskim vladarima u provođenju ugarskog modela zapadno-europskog feudalizma, poznatog ovdje kao donacionalni feudalni sustav.

Krčki knezovi su širili svoju vlast i posjede i izvan onoga što su dobili darovnicama 1193. i 1225. godine. Oni šire svoju vlast prema granici Kranjske, do Severina i Bosiljeva, po današnjem Gorskom kotaru, te zaokružuju svoje posjede Modruš i Vinodol sve do rijeke Kupe i Kupom dalje sve do Ozlja kod Karlovca.

Krčki knezovi Frankopani gospodarili su Vinodolom sve tamo do druge polovice 16. stoljeća, a onda on prelazi u vlast Zrinskih. Raznim nasljednim ugovorima s knezom Stjepanom Frankopanom Ozaljskim, posljednjim od svoje loze, kao i po njegovoj oporuci iz 1572. godine, došli su sinovi Nikole Zrinskog Sigetskog i Katarine Zrinske, sestre Stjepana Frankopana, u posjed imanja u Vinodolu i Gorskom kotaru. U oporuci stoji da Frankopan *sve svoje gospodstvo, gradove i sela i sva pristojališta mala i velika toliko pri moru, koliko ovde na Hrvatih* ostavlja svojim nećacima, to više što je ostao bez potomstva.⁹ U vlasti Zrinskih ostat će Vinodol do propasti i uništenja ovih dviju velikaških porodica nakon neuspjele i tragične urote zrinsko-frankopanske krajem 17. st.

Odnos Krčkih knezova kao obveznika prema vladaru na temelju darovnica, u izvjesnoj formi čini vanjsku strukturu vladavine gospodara vinodolskog područja. Unutrašnji znaci, odnosno struktura unutar kruga tog teritorija kojim su ovi vladali, odnos je knezova prema svojim podložnicima. Ti se odnosi javljaju nakon 1225. godine, tj. kad Vinodol dolazi po vlast feudalnih gospodara. Međutim, od tada pa do donošenja Vinodolskog zakona još uvijek odnosi između gospodara i vinodolskih podložnika nisu pravno regulirani, već je sve

⁹ Kukuljević Sakcinski, I., Acta Croatica, Zagreb, knjiga I, str. 26.

bilo temeljeno na običajnom pravu, onako kako je to bilo utvrđeno tradicijom. Po dolasku pod vlast feudalnih gospodara nastaju u Vinodolu korjenite promjene, kako u organizaciji dotadašnjih slobodnih općina, tako i u društveno-ekonomskim odnosima. Dotadašnji slobodni vinodolski seljaci, koji su radili isključivo za sebe i svoje potrebe, postaju podložnici, ali ne i kmetovi u onom klasičnom smislu, s obzirom na snošljiviji status kojeg su imali za razliku od kmetova u drugim krajevima Hrvatske. To se može tumačiti i određenim specifičnostima gospodarenja Krčkih knezova, koji su nastojali što blažom formom pomiriti staro s novim, odnosno naći jedno kompromisno rješenje u uspostavljanju odnosa između sebe i svojih podložnika.

Vinodolci nisu ravnodušno prihvatili novu situaciju i odupiru se koliko mogu novom *pravnom poretku*, koji ih je od slobodnih ljudi pretvorio u zavisne seljake, koji moraju raditi za svoje nove gospodare feudalce. Kroz šezdeset i tri godine, koliko je prošlo od dolaska Vinodola u vlast Krčkih knezova Frankopana, sve do 1288. godine tj. do Vinodolskog zakona, vodila se uporna borba između novog i starog poretka. Međutim, nastale promjene nisu mogle odjednom izbrisati staro, stare običaje i navike Vinodolaca, pa će se i u Vinodolskom zakonu sačuvati dosta starih, tradicijom utvrđenih običaja po kojima su se ravnali Vinodolci.

3. Vinodolski zakon i njegove zakonske norme

Glavni izvor koji nam daje nešto više podataka o tome kakvo je bilo društveno uređenje u kojem su živjeli stanovnici nekadašnjeg Vinodola, sam je Vinodolski zakon. Dakako da je od 1225. godine, kada je Vinodol došao pod vlast Krčkih knezova, do izdavanja Vinodolskog zakona 1288. godine, moralo doći do mnogih promjena. Međutim, novi gospodari Vinodola nisu sasvim rušili staro uređenje, već su ga prilagođavali i preobražavali prema svojim interesima i potrebama, pa smo tako i mi, kako kaže Kostrenčić, *u mogućnosti da opreznim zaključivanjem iz ustanova Vinodolskog zakona doznamo što i kako je bilo u Vinodolu prije dolaska Krčkih knezova, te utvrditi da je društveno uređenje ovdje počivalo na organizaciji teritorijalnih općina.*¹⁰

Potreba da se dobri stari običaji, po kojima se upravljalo i sudilo u Vinodolu od davnine, popišu i sakupe u jedan zakonik, osjetila se za vrijeme krčkog kneza Fridrika II. i njegova sinovca Leonarda. Tako je 6. siječnja 1288. godine nastao Vinodolski zakon, naš najstariji pravno-povijesni i kulturni spomenik na hrvatskom jeziku, pisan glagoljicom. Tog dana sastali su se u Novigradu (današnjem Novom Vinodolskom) predstavnici devet vinodolskih gra-

¹⁰ Kostrenčić, M., (1923), Vinodolski zakon, Rad, JAZU (HAZU), Zagreb, str. 139.

dova i u prisustvu kneza Leonarda, gospodara Vinodola koji je tu imao sjedište, popisali su svoje običajno pravo, svoje stare običaje po kojima su Vinodolci od davnine živjeli, ili kako stoji u originalu Zakona: *pred obrazom tog istog kneza Leonarda zgora imenovana isbraše se od svakog grada vinodolskoga ne vse stariši na vskup, na ke viahu da se bole spominahu v zakoni svojih otac i od svojih ded ča bihu slišali. I nim narediše i ukazaše tesnim zakonom, da bi vse dobre stare iskušane zakone u Vinodol činiti položiti v pisma, od kih bi se mogli spomenuti ili slišati od svojih otac i ded zgora rečenih.*

U današnjem hrvatskom jeziku to bi značilo: *u prisustvu tog istog kneza Leonarda gore spomenutog bili su izabrani iz svakog vinodolskog grada, ali ne općenito sve stariji, nego oni za koje su znali, da se bolje sjećaju zakona svojih otaca i što su čuli od svojih djedova. I njima narediše i zapovijediše obaveznim načinom, da zapišu sve dobre stare običajne zakone u Vinodolu, kojih bi se mogli sjetiti ili doznati od svojih otaca i djedova gore rečenih.*

Vinodolski zakon izdan je u obliku isprave, kojoj je na početku invokacija, zazivanje Boga, *Va ime božje, amen*, zatim slijedi datiranje, tj. 6. siječanj 1288., koje je provedeno po godinama vladanja ugarskog kralja Ladislava IV. Kumanca (u 16. godini njegova vladanja). Zatim se spominju i živi odrasli članovi obitelji vinodolskih knezova, nakon čega dolazi interesantna naracija o motivima koji su potakli Vinodolce na popisivanje svog prava, koja glasi: *Budući da ljudi često uviđaju, da treba čuvati svoje stare i uobičajene zakone, zato svaki pojedini i svi ljudi vinodolski želeći one stare dobre zakone ih obdržavati, koje su njihovi stariji nepovrjedene izvršavali, skupiše se svi zajedno, kako crkveni, tako prosti ljudi.*

Izabrani predstavnici vinodolskih gradova koji su se sastali u kneževskoj dvorani, *na sali*, bili su, dakle, ljudi koji su se sjećali zakona svojih predaka i narodnih običaja o kojima su čuli od svojih starijih. To su bili: iz Novoga Grada Črna, dvornik cijelog Vinodola i knezova gore rečenih, Petar plovani i Vukonja Pribohna, satnik, Ranac Saražin, Bogdan Vučinić; iz Ledenica Ratko prvadi i Radoslav, popovi, Dobroša satnik; iz Bribira Dragoslav arhiprvadi i Bogdan pop, Zlonomer satnik, Jurislav Gradenić; iz Grižana Ljuban i Petar, popovi, Domjan satnik i Dragoljub i Vidimir Vučić; iz Drivenika Dragoljub satnik i Mikula Dragoljub i Pribinig; iz Hreljina Raden plovani i Ivanac satnik, Živina sudac i Kliman Nedal; iz Bakra Krstiha plovani i Grubina pop, Ivan satnik, Derga Vučina i Nedrag; iz Trsata Vazmina plovani i Nedrag satnik, Dominik sudac i Vieka; iz Grobnika Kirin plovani i Slavan satnik i Domjan Kinović, Paval i Slavina Vukodružić.

Predstavicima tih devet vinodolskih općina bio je prioritet da na neki način ograniče vlast feudalnih gospodara, knezova Krčkih kasnije nazvanih Frankopani, što se vidi i iz mnogih odredaba Vinodolskog zakona, kao na primjer u čl. 1., 7., 37. i dr. Međutim, knez ipak nije dozvolio da kmetovi-pučani

(podložnici) budu potpuno samostalni u popisivanju svojih pravnih običaja, pazeći preko svojih predstavnika da mu ne bude previše vlast ograničena (član 57., 70., 74., 75.).

Knezovi krčki imali su veliko iskustvo iz vladanja na otoku Krku i Modruškoj županiji i, da spriječe bilo kakav otpor i previranja u Vinodolu, tražili su one na koje se mogu osloniti i svoje pristalice (posebno u crkvi). Kako bi i dalje sačuvali mir, vješto su inscenirali da se popišu *dobri stari zakoni* u Vinodolu, u kojima je suština bila nova, a od starog je bilo zadržano ono, što se dalo prilagoditi novom. Sebi zadržavaju važna prava, kao što je najviša sudbena vlast i nadzor nad cijelom vinodolskom upravom.

Vinodolski knezovi su se u stvari poslužili varkom, te uspjeli prikazati vinodolskom puku kako se ne radi o uvođenju novog pravnog poretka, već o popisivanju njihovih *starih i prokušanih*, od otaca i djedova naslijeđenih zakona. Međutim, iz samog teksta na početku Vinodolskog zakona vidi se da u donošenju Zakona izričito stoji da u tome ne sudjeluju *stariji* ljudi, već oni za koje se zna *da se bolje sjećaju zakona svojih otaca i što su čuli od svojih djedova*. Učinjeno je to upravo zato, jer bi se stariji ljudi mogli sjetiti kako je bilo u njihovoj mladosti kad je postojalo općinsko uređenje bez feudalne eksploatacije. Dakle, kao što smo već utvrdili, Vinodolski zakon predstavlja kompromis između feudalne gospode i podložnog stanovništva.

Vinodolski zakon zauzima značajno mjesto među našim ranim pravnim spomenicima. On se javlja na prijelazu iz starog općinskog u novo donacionalno-feudalno uređenje. Iz njega se vidi na koji su način do tada slobodni Vinodolci došli u zavisano položaj. Iako naoko izgleda da su tu popisani stari običaji po kojima su Vinodolci od davnine živjeli, u stvari tu se radi o izmjenama tamošnjeg starog prava u skladu s novim prilikama nastalim poslije 1225. godine u Vinodolu. Vinodolski zakon nastaje kao rezultat otpora Vinodolaca prema novom uređenju i predstavlja popuštanje, a što je bilo neminovno, pred uvođenjem novih odnosa od strane feudalnih gospodara. Time feudalni gospodari osiguravaju svoje pravo i zakonskim putem na ekonomsku eksploataciju stanovnika Vinodola, svojih podložnika, te vrhovnu sudsku i administrativnu vlast. Novi feudalni poredak prilagodio je sebi ranije općinsko uređenje Vinodola i od starih običaja zadržalo se samo ono što se moglo prilagoditi novom, odnosno prilagodljivo interesima feudalnih gospodara, koji su zapravo u toj borbi s Vinodolcima iznijeli pobjedu. Vinodolski gospodari nisu rušili staro uređenje, već su ga radeći sustavno i taktično prilagođavali svojim potrebama i klasnim interesima.

Već prije feudalizacije Vinodola prevladavalo je tu privatno vlasništvo nad zemljom. Glavni je nosilac te vlasti otac, a nakon smrti oba roditelja zemlju su nasljeđivali sinovi ili kćeri ukoliko nije bilo muških potomaka. To je ostalo i kasnije, pa tako u Vinodolskom zakonu u vezi s tim u članu 32. stoji: *I*

kćeri koje su ostale poslije smrti oca i majke ili sinova, ako nisu ostala braća tim kćerima, moraju se opremiti ili tim kćerima ostaviti imanje očevo i majčino.. (u izvorniku: *Ošće hćere, ke su ostale po smrti očini i materini ili sini, ako nisu ostali brati tim hćeram, imaju se areditati ili ostaviti tim hćeram blago otčino i materino..*). Prema ovom članu Zakona kćeri su nasljednice imanja samo ukoliko nema izravnih muških potomaka. Tu se postavljaju dvije mogućnosti nasljeđivanja kćeri. Prva je da im se po smrti roditelja, ako nemaju braće, dade samo miraz, a čitavo imanje prelazi u ruke kneza. Druga je mogućnost da kćeri naslijede imanje, ako knez smatra da će one s mužem moći redovno ispunjavati sve obaveze prema njemu. Knezu nije bilo bitno tko mu, nego kako mu netko radi.

Kao što smo već kazali, u razdoblju od 1225. do 1288. godine došlo je do raznih previranja i promjena te pronalaženja načina od strane novih feudalnih gospodara kako da stvore svoje pristalice u Vinodolu, gdje se osjećao značajan otpor prema novoj vlasti. Svoju vlast ostvaruju postupno bez upotrebe sile, ostavljajući djelomično *dobro staro pravo*.

Negdje je ostalo po starom, kao na primjer kod pitanja ubojstva kmeta, gdje ostaje kao nekad. Po članu 31. Vinodolskog zakona vražda (krvarina) za mrtvu glavu od 100 libara ide polovina djeci ubijenog, a druga polovina njegovom daljnjem rodu, dok općina iz koje je ubijeni dobiva samo dvije libere, a knez ništa. Kaznu plaća krivac, a ako on pobjegne iz Vinodola, rođaci ubojice moraju platiti polovinu te globe, a drugu polovinu njegova djeca, ako ih ima.

Međutim, ako se krivac uhvati prije nego se plati *vražda*, ili ako se rođaci ubojice nagode s rođacima ubijenog, to jest ako je rod uskratio zaštitu ubojici, nad njim se može izvršiti osveta bez ikakve odgovornosti njegovih srodnika. To je pradavni ostatak koji predstavlja pravo roda da vrši krvnu osvetu za ubojstvo svog člana roda, što znači da je u Zakonu i ostataka iz rodovsko-plemenskog uređenja, koji se miješaju s novim zakonskim odredbama Vinodolskog zakona.

Struktura vinodolskog stanovništva

Proces feudalizacije u Vinodolu, započet u 13. stoljeću, odrazio se uz ostalo i u raslojavanju vinodolskog društva tj. u promjeni strukture vinodolskog stanovništva. Osim obitelji feudalaca (vlastelina), njegovih službenika na dvoru i upravi te posluge, stanovništvo Vinodola sastojalo se od kmetova-podložnika, svećenstva, plemenitih ljudi i drugih, što se vidi u čl. 5. i 75. Vinodolskog zakona. U čl.5. stoji da knez ili biskup može uzeti govedo ili ovcu *od skota kmetšćega, tako od plemenitih ljudi, tako od popi i od inih vsakih lu-*

di (od stoke kmetske, bilo plemenitih ljudi, bilo svećeničke i od svih ostalih ljudi). Članom 75. daje se do znanja da knez ima svu sudbenu i kaznenu vlast, pravdu i punu oblast, tako zverhu plemenitih tako zverhu ludi crikvenih i zverhu kmeti i zverhu vsih inih ljudi.

Najbrojniji sloj vinodolskog stanovništva bili su *kmetovi-podložnici*, čije plodove rada uzima knez koji to ostvaruje kroz razne oblike feudalne rente. No oni ne rade samo na imanjima vlastelina, već ih znatan broj radi i na crkvenim imanjima. Njihov se gospodarski i društveni položaj može odrediti i na temelju nekoliko zakonskih normi Vinodolskog zakona. Tako iz čl. 34. Zakona vidimo kojim se granama gospodarstva taj društveni sloj bavio, gdje stoji: *ako bi ki držal ko blago, niku zemlu vola niki vinograd ili pošišion ili vert, od tih pošišioni bi imel gospodin knez učeste* (ako bi tko imao koju imovinu, neku zemlju ili neki vinograd ili zemljište ili vrt, od tih bi zemljišta gospodin knez imao pravo dijela).

Na temelju ovoga zaključujemo da su se u to vrijeme Vinodolci bavili zemljoradnjom, stočarstvom, vinogradarstvom i drugim poljoprivrednim radovima, dajući knezu određeni dio svojih proizvoda. Međutim, u Vinodolskom zakonu još nema određenog iznosa što se i koliko davalo knezu. To će biti bolje regulirano kasnije u urbarima (zemljišnim knjigama), u kojima su točno navedene obaveze podložnika (urbari: grižanski 1544., drivenički 1599., novljanski 1608. i 1613., bribirski 1700. i dr.).

Osim što su bili radna snaga feudalnog gospodara, vinodolski podložnici-kmetovi bili su podređeni i ograničeni u pravima. Tako se nisu smjeli seliti čak ni u granicama Vinodola. To je ograničenje utvrđeno čl. 17. Vinodolskog zakona, gdje piše: *niedan od kmet i od ludi općinskih ne more poiti prebivati v niednu crikav ni v niednu opatiju ili v molstir služiti ili se onde položiti za obaritelnika, ako nij s volu kneza i općine*. (nijedan kmet ni pućanin ne može otići stanovati ni u jednu crkvu, niti u jednu opatiju ili u samostan služiti ili postati ondje čuvar ako nema dopuštenje od kneza i od općine).

Klasno najbliže kmetovima-podložnicima bilo je *svećenstvo*. U vrijeme kada je u srednjevjokovnom društvu svećenstvo predstavljalo povlašteni sloj društva, svećenstvo u Vinodolu nije bilo u privilegiranom položaju. Prije bi se moglo reći da je bilo u podređenom položaju. To se vidi i iz odredbe člana 15. Vinodolskog zakona koja glasi: *vsaki pop držan je stražu strići v noći v gradu kako ini človik* (svaki svećenik dužan je čuvati stražu noću u gradu, kao svaki drugi čovjek). Uzrok ovakvom položaju vinodolskog svećenstva leži u njegovom glagoljaškom opredjeljenju i niskom stupnju njegovom, s obzirom da je tadašnja kultura bila vezana uz latinsku knjigu i jezik, a s tim i opće priznanje i dobivanje privilegija. Poznato je da je Vinodol zajedno s Krkom, Cresom i Senjom, nekadašnjom Krajinom, bio rasadnik hrvatskih glagoljaša. Naši glagoljaši unatoč zaključku crkvenog sabora u Splitu 1060. godine, po kojem je

bilo zabranjeno ređenje glagoljaša ako ne nauče latinski, nisu ga učili ni znali. Vršili su i dalje crkveni obred na narodu bliskom jeziku.

Glagoljaši nisu prihvaćali latinski jezik i knjigu, ali zato i njih tadašnje feudalno društvo nije prihvaćalo ni davalo im privilegije, te su ostali bliski ostalim podložnicima, razlikujući se od njih jedino po tome što su znali čitati glagoljske obredne knjige. Prva crkvena osoba u Vinodolu bio je arhiprivad, koji je najprije imao sjedište u Bribiru, a kasnije u Novigradu, koji će postati i glavno sjedište vinodolskih knezova i čitavog Vinodola. Novi, kako mu i samo ime kaže, novijeg je postanja. Vjerojatno su ga, kako zaključuje Barada, sagradili krčki knezovi i iz Bribira u njega premjestili glavno sjelo.¹¹

Podređeni položaj svećenstva u Vinodolu vidljiv je i u čl. 16. Vinodolskog zakona, u kojem stoji da *niedan žakan ne more prieti svetih redi knežstva, ako nij od vole kneza i od općine grada, gdi est.* (nijedan klerik kneštva ne može primiti svete redove, ako nema dopuštenje od kneza i od općine grada, u kojemu je).

Poseban društveni sloj u tadašnjem Vinodolu činili su tako zvani *plemeniti ljudi*, kneževski službenici. Oni nisu bili neko staleško plemstvo, kao što se to podrazumijeva pod pojmom *plemić*, već su to bili slobodni ljudi (privilegirani zbog određenih usluga), koji su posjedovali vlastitu zemlju od koje nisu davali dohodak i daću. Razlika između kmetova-podložnika i plemenitih bila je u tome što je kmet-podložnik obrađivao kneževu zemlju, a plemeniti svoju vlastitu bez obaveza prema knezu. Po mišljenju nekih povjesničara plemeniti u Vinodolu bili su viša ekonomska i politička klasa, imaju zemlju i kmetove, a među plemenite idu i dvorski službenici. Međutim, ovi plemeniti nisu uvijek predstavnici staleškog plemstva, kako je to bilo u kasnijim vremenima, već su to prije svega potomci nekadašnje seoske zajednice, slobodnog čovjeka uopće. Svaki je, dakle, onaj plemenit, koji posjeduje vlastitu zemlju (plemenštinu) od koje nikome ne daje dohodak i ne plaća daću. Po tome su oni bili plemeniti.¹²

Kao poseban sloj vinodolskog stanovništva spominju se plemeniti u čl. 5., 54. i 75. U čl. 5., po kojem knez i biskup mogu uzeti za hranu stoku od svih podložnika, stoji u tekstu: *tako od skota kmetšćega, tako od plemenitih ljudi...* (bilo od stoke kmetovske, bilo plemenitih ljudi) U čl. 54. Vinodolskog zakona, između ostalog, navode se i plemeniti u sljedećem tekstu: *kmet za plemenita ne more biti odgovornik, ni plemenit za kmeta prez prošćenja dvora* (kmet za plemenita ne može biti odgovornik (odvjetnik), ni plemeniti za kmeta bez dvorskog dopuštenja).

¹¹ Barada, M., (1952), Hrvatski vlasteoski feudalizam, Zagreb, str. 52.

¹² Barada, M., n.d., str. 54.-55.

Plemeniti se spominju i u kasnijim dokumentima, u urbarima (zemljišnim knjigama) vinodolskih imanja knezova Zrinskih, koji uz Vinodolski zakon predstavljaju najbolji izvor za utvrđivanje nekadašnjih društveno-gospodarskih odnosa u Vinodolu. U njima se ti plemeniti ljudi nazivaju *plemenitaši*, *plemeniti ljudi*, *slobodnjaki plemeniti ljudi* i slično. U urbarima s početka 17. stoljeća za vinodolske gradove umjesto *plemenitaši* stoji: *u milošći gospodskoj*. Iz tog kasnijeg razdoblja, takvom plemstvu pripadao je i Bartolomej Marsilio iz Grižana (selo Barci), kojem je plemstvo dao car Leopold I. (1657.-1705.) grbovnicom izdanom u Beču 1657. godine, pisanom latinskim jezikom na pergameni.

Vjerojatno su i ranije davane takve privilegije za određene usluge i dobročinstva prema vladaru, što je znatno utjecalo na društveno raslojavanje uopće, pa i ovdje u Vinodolu, i formiranje nekoliko društvenih slojeva, što se vidi i iz Vinodolskog zakona. Mada su ti dokumenti iz kasnijeg vremena, oni potvrđuju činjenicu da *plemenit* nije uvijek staleški naziv, nego da može biti i klasni što znači slobodan. Ti plemeniti iz Vinodolskog zakona nisu činili stalež, već klasu. Nisu bili rodovskog podrijetla, već vojno-feudalnog i zato nisu imali kmetskih obveza prema feudalcu, a u Vinodolu prema knezu.

Uz već navedene slojeve tadašnjeg vinodolskog stanovništva, bili su tu i stranci, koje Vinodolski zakon naziva *ini vsaki ludi* (čl. 5.) ili *vsini ludi*, tj. svi ostali ljudi. Pored gostioničara, koji se u čl. 43. nazivaju *krčmari*, bilo je tu i trgovaca, što se vidi iz čl. 44. Vinodolskog zakona. Vjerojatno je bilo ovdje i zanatlija, pomoraca i drugih zanimanja, no oni nisu sačinjavali poseban društveni sloj stanovništva, već su pripadali jednom ili drugom sloju vinodolskog društva. Oni koji su između njih bili podrijetlom domaći ljudi, pripadali su među one *od roda kmet* ili među *plemenite*.

Organizacija vinodolske uprave

Vinodolom je upravljao jedan ili dva člana obitelji Krčkih knezova sa sjedištem u Novigradu (Novi Vinodolski), a knez koji je to vršio zvao se *starešina* i bio je predstavnik svih muških članova obitelji sa svim pravima i povlasticama. Njemu je osim gospodarske uprave pripadala i briga oko izvršavanja svih radova, onih u režiji dvora i onih dohodaka koje su podložnici davali u naturi ili u novcu, kao i fiskalnih. Osim ovih prava imao je knez i sva druga prava koja su proizlazila iz feudalnog uređenja u Vinodolu. Veoma je značajna kneževa sudbena vlast, što se vidi iz samog Vinodolskog zakona. Tako po čl. 75. samo knezu i nikome drugom pripada sudbena vlast nad svim stanovnicima Vinodola bez izuzetka: *tako zvrhu plemenitih tako zvrhu ludi crkvenih i zvrhu kmeti i zvrhu vsinih ludi...* (kako nad plemenitima, tako nad crkvenim osobama i nad kmetovima i nad svim drugim

ljudima). Ta se prava kneza ponavljaju i u drugim članovima Zakona, kao što su čl. 21., 22., 29., 40., 52. i dr.

S obzirom na tako značajan opseg kneževе vlasti i potrebu upravljanja čitavim feudalnim posjedom vinodolskog kneštva, bio je potreban brojani i raznovrstan knežev aparat njemu odanih službenika. U starije vrijeme zamjenik kneza starješine bio je *dvornik*, kojeg je imenovala čitava kneževska zajednica. Vrlo značajna služba u kneževskom aparatu bila je ona *potknežina*, kojih je bilo više, za svaki vinodolski grad po jedan. Koliko je bila važna ličnost potknežin i njegova služba vidi se i po tome, što ga i Vinodolski zakon stavlja na prvo mjesto između svih drugih kneževih službenika (čl. 29., 30., 35.). Potknežin je zapravo feudalni naziv *podžupa* starih hrvatskih županija, što nam svjedoče i neke isprave iz razdoblja poslije Vinodolskog zakona, kao što je ona iz 1323., po kojoj je bilo zabranjeno obrađivanje *sopaljskih* imanja bez znanja *podžupa*.¹³

Svako pojedino vinodolsko mjesto (grad) imalo je svog *suca*, koji je predstavljao vrlo značajnu osobu i imao veliki ugled, posebno kad se radilo o važnijim sporovima između stanovnika Vinodola ili njih s nekim od mjesta s kojima je graničio Vinodol, posebno ako se radilo o zemljišnim ili šumskim granicama. Kao primjer gdje se spominje sudac navest ću ispravu od 1. prosinca 1449. godine u kojoj stoji: *Sudci, plovani i satniki ki bihu va to vrime na tih mestih...*¹⁴, tj. u Grižanima, Kotoru i Belgradu, podižu u ime tih mjesta parnicu protiv Driveničana zbog nekih otetih goveda. Takovih parnica bilo je u to vrijeme dosta, naročito zbog međa oko oranica i šuma. Često dolazi do razmirica, koje su razumljive stoga što je ljudima egzistencija ovisila o svakom komadu zemlje ili šume, o svakom govedu ili ovci. Novljani su se dosta prepirali zbog međa s Bribircima, Zagonjanima i Ledeničanima, no uvijek se sve dobro završilo. Bribirci su često dolazili u sukob zbog šume s Ličanima iz Gorskog kotara.

Pored kneževih ratnika ili sudaca, postojala je i povremena služba *pristava*, koji predstavljaju prastaru sudbenoupravnu instituciju, što potvrđuju i čl. 19., 48., 49., 50., 51., 53. i 65. Vinodolskog zakona. Po čl. 19. Vinodolskog zakona bez prisustva pristava nije bilo suđenja jer *niedan svedok, pomaknen za svidoka, nima svidočiti, ako nij prvo pitan od pristava* (nijedan svjedok postavljen za svjedoka, ne može svjedočiti, ako nije prije ispitan od pristava). Pristavi su vodili istrage i ispitivali svjedoke za svaki pojedini slučaj, te ih se smatralo kneževim službenicima, iako ih knez nije plaćao, već su od svake parnice dobivali određenu nagradu za uloženi trud. Postojala je još jedna po-

¹³ Šurmin, Đ., (1898), Hrvatski spomenici, I, Zagreb, str. 78.

¹⁴ Šurmin, Đ., n.d., str. 180.

moćna služba, koju su činile osobe koje su pozivale stranke na sud, usmeno ili pozivnicom. Bili su to *pozovnici*, koji po čl. 65. Vinodolskog zakona *esu verovani, ako se krivi nenaidu* (vjerodostojni su, ako im se ne dokaže da su lažni). Po čl. 73. istog zakona *pozovnici imaju biti roćen*, tj. zakleti.

Društvena uloga općine i njen značaj

Iako je nosilac redovne vlasti u Vinodolu, u skladu s feudalnim uređenjem, bio knez u ime kneževske obitelji Krčkih knezova (kasnije nazvanih Frankopani) tu su prema Vinodolskom zakonu postojale i općine, koje su sudjelovale u upravljanju Vinodolom. Pod pojmom općina jednom je to čitav Vinodol, a drugi put pojedini njegov dio, grad. U Vinodolskom zakonu *općina vinodolska* znači zapravo zajednicu čitavog vinodolskog stanovništva, koje kako stoji u uvodu Vinodolskog zakona, ima pravo da sudjeluje na općoj skupštini. Tu piše: *ubo jedin po edinom i vsi ludi vinodolski želeći one stare dobre zakone shraniti e na puni, ke nih prvi vsagda su shranili neureeni, skupiše se vsi na kup* (svaki pojedini i svi ljudi vinodolski želeći one stare dobre zakone potpuno ih obdržavati koje su njihovi stariji nepovrijeđene izvršavali, skupiše se svi zajedno).

Vinodol se upravno dijelio na gradove, kojih je u vrijeme Vinodolskog zakona bilo devet (Ledenice, Novigrad, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik), čiji predstavnici sudjeluju u njegovom sastavljanju i donošenju. Svaki od tih devet gradova imao je svoju zasebnu organizaciju, posebnu mjesnu upravu i sačinjavao je svoju općinu. Međutim, ti gradovi nisu bili gradovi u današnjem smislu. Bio je to s jedne strane grad (kula) s kneževim službenicima i raznim vojnim spremištima, te s druge strane grad smješten ispod tog utvrđenog grada koji je obuhvaćao sva naselja pojedinog grada u širem smislu. Svaki grad imao je svoj određeni prostor unutar određenih granica na koji se jako pazilo, pa je dolazilo do čestih razmirica oko povrede tog prostora i međa. Tako se 1309. parničie Novograđani s Ledeničanima i Bribircima radi granica¹⁵; 7. studenog 1437. Bakrani s Hreljanima¹⁶; 1. prosinca 1449. Driveničani s Grižancima, Kotoranima i Belgracima, a 30. prosinca 1450. Kotorani s Grižancima¹⁷ i drugi. U tim parnicama za rješavanje granica uvijek nastupa stanovništvo pojedinih gradova, a parnica se vodi pred kneževskim sudom. Organizacija koja je zastupala stanovništvo pojedinog grada i štitila svekolike njegove interese zove se u Vinodolskom zakonu *općinom* Čl. 5., 14.,

¹⁵ Šurmin, Đ., n. d., 74.-76.

¹⁶ Šurmin, Đ., n. d., 146.-150.

¹⁷ Šurmin, Đ., n. d., 180.-182. i 188.-189.

16., 31., 57. i dr.). U navedenim slučajevima ne pojavljuju se kao zainteresirane stranke ni knez ni pojedini gradovi.

Prema onome što nam Vinodolski zakon predočuje o općini i gradu možemo zaključiti da je svaki vinodolski grad predstavljao i svoju općinu, koja nije isto što i grad, ali je s njim usko povezana. Glavna uloga općine bila je gospodarskog karaktera uz zaštitu društvenih interesa stanovnika, kao i određivanje odnosa prema knezu. Dok je stanovništvo općine vinodolske, kao cjelokupno pučanstvo vinodolsko, sudjelovalo u upravnim poslovima čitavog Vinodola kroz opće narodne skupštine, stanovnici pojedinog grada čine to preko svojih općinskih skupština, koje čine značajnu ulogu u životu Vinodolaca. Te su skupštine ipak bile ograničene u svom djelovanju, što se vidi i iz člana 57. Vinodolskog zakona o kojem se kaže da *niedno viče općinsko ili navlašćno, v gradu ili indi ne mozi biti od niednih del, ke bi pristojale k općini, ako ne bude onde knezova človika; i ako ka dela suprot učine, zgublaju vse svoje blago i budi knezu zgora rečenomu.* (nijedna skupština, javna ili privatna, u gradu ili drugdje, ne može biti zbog nijednih poslova, koji bi potpadali pod općinu, ako ondje ne bi bilo kneževa čovjeka; a ako što protivno učine, gube svoju imovinu, i neka pripadne gore spome-nutom knezu). No unatoč tome što su te skupštine bile ograničene i igrale sporednu ulogu u upravnim poslovima vinodolskih općina, bile su važan činilac u društvenom životu Vinodola.

Općina, odnosno stanovnici pojedinog grada imali su razne obveze: da paze kako ne bi susjedne općine prelazile njihove općinske međe (ispašom trave, sječom drva i dr.), određivanje vremena korištenja općinskih ispasišta, briga o sječi drva u zajedničkim šumama, određivanje vremena sjetve, žetve, košnje, berbe grožđa, vođenje brige o izvorima vode (studencima), potocima, sprječavanju poplava i nanosima gorskih bujica, održavanje i čišćenje zajedničkih putova i drugo. Dio tih obaveza održao se u Vinodolu sve do najnovijih vremena, kao na primjer održavanje seoskih putova i briga o studencima, za što se kaže da se *gre na tlaku* (ide na tlaku).

Pored tih gospodarskih poslova bilo je i drugih koji se bez općine nisu mogli obaviti. Tako po članu 16. Vinodolskog zakona ni jedan klerik (svećenički pripravnik) nije mogao biti zaređen za svećenika *ako nij od vole kneza i od općine grada, gdi est* (ako nema dopuštenje i pristanak od kneza i od općine grada, u kojem je). O imovini i novcu koji je imala općina govore čl. 14., 31., 37., 48. i 58., a o obvezama čuvanja straže u gradu govori član 15., po kojem *vsaki pop držan je stražu strići v noći v gradu, kako ini človik* (svaki svećenik dužan je čuvati stražu noću u gradu, kao svaki drugi čovjek).

U čl. 5., 26. i 61. spominju se *satnik, graščik i busović*, koji su predstavljali općinske izvršne organe. *Satnik* je bio glavni općinski službenik kojeg je birao narod i bio je kao neka pomoćna služba višim organima vlasti i samom knezu, nešto kao sudac. Kao i *satnik graščik (castellanus)* je služba vojničkog

podrijetla, nekadašnji zapovjednik utvrde grada. O njegovoj službi iz Vinodolskog zakona ne saznajemo ništa, kao ni o službi *busovića*, osim da su bili općinski, a ne kneževski službenici. (čl. 25. i 26. V.z.) Kako su bili pravno izjednačeni s kmetovima-podložnicima, općinska skupština birala ih je između te strukture vinodolskog stanovništva. Uz ostalo, oni su bili zaduženi za čuvanje i raspolaganje općinskih prihoda, no ne zna se jesu li službu vršili dragovoljno ili su bili za to plaćeni. Svakako da su osim časti primali i neku nadoknadu za vrijeme dok su obavljali te službe.

Sudbeni postupak, krivice i kazne po Vinodolskom zakonu

Glavni sudbeni organ u Vinodolu koji je sudio u svim oblicima krivice, bio je kneževski sud ili dvor. Parnice su se razlikovale po vrijednosti predmeta o kom se raspravljalo, odnosno sudilo, te se radilo o većim ili manjim parnicama. To se vidi iz čl. 48. Vinodolskog zakona, u kojem se propisuje: *najveća pravda od riči ke godi, ka e vridna najveće soldini 40, a od najmanše pravde, ka e takoe /vridna/ soldini 40, a od toga niže doli, soldini 5.* (najveća parnica za koju god stvar, koja vrijedi više od 40 soldina, a za najmanju pravdu, koja također vrijedi 40 soldina i od toga niže, 5 soldina).

Premda u Vinodolskom zakonu nije sasvim jasna prijava sudu ili podnošenje tužbe, ipak se vidi da je to trebalo prethodno učiniti u parbenom postupku. Tako član 38. kaže da *kadi nebi bila tužba, i niedan osud ni. Se nima stisnuti niedan učiniti niku tužbu ud nike riči pred dvorom ili indi, neveće ako e š nega dobru volu. Tu tužbu ki učini, ima ju na konac pripelati.*

(gdje ne bi bilo tužbe i nijedne kazne nema. Nitko se ne može prisiliti da učini /podnese/ neku tužbu zbog neke stvari pred dvorom ili drugdje, jedino ako je njegova dobra volja. Tko učini tu tužbu, mora je kraju privesti).

Po Vinodolskom zakonu postojale su dvije vrste tužbe pred dvorom: *pokazanje* i *ukazanje*. *Pokazanje* bi bila tužba onoga kome je tuženi nanio stvarnu štetu, njemu osobno. *Ukazanje* bi bila optužba ne za osobnu štetu, dakle, ne za krivicu koja bi nekome bila nanijeta, već se prijavljuje nekoga da je počinio neko zlo uopće. Bila bi to denuncijacija ili prokazivanje, tj. prijava nekoga vlastima (čl. 46. V.z.).

U čl. 22. i 53. spominje se *pritča*, što je zapravo naziv za tužbu ili parnicu (causa) pred dvorom, koja je bila dvojaka: *pokazanje* i *ukazanje*. U čl. 22. u vezi s tim stoji: *Ako se ki prikaže pred dvorom pritče pokazanja, ima pomaknuti svedoki i ukazati da tako est.* (Ako tko pristupi pred dvor radi prijave optužbe, mora dovesti svjedoke i dokazati da je tako.)

Svjedoci su bili glavno dokazno sredstvo, međutim, ženama je bilo to pravo ograničeno. Pravo svjedočenja u pravilu je pripadalo samo muškarcima, a

broj svjedoka nije bio određen, osim u nekim slučajevima. Tako ako bi muškarac zlonamjerno ženi skinuo rubac ili pokrivalo glave, to se dokazuje s trojicom muškaraca ili žena. Član 27. propisuje to ovako: *ako bi muž ženi zvergal hoverlicu ili pokrivaču z glave va zli voli, ter bi se moglo prikazati trimi dobrimi muži volia ženami, plati libar 50, ako e tužba s toga* (ako bi muškarac zlonamjerno skinuo ženi kovrljak ili pokrivaču s glave, a moglo bi se dokazati trima dobrim ljudima ili ženama, ako je zbog toga tužba, neka plati 50 libara).

Prema Zakonu tužbu treba potvrditi *svidočanstvom* ili *svedočanstvom* – *podobnimi, verovanim* ili *dobrim svjedocima*. Zakletva svjedoka nije nigdje određena Vinodolskim zakonom, jer se pretpostavljalo, da ako je netko doveden za svjedoka, on je bio već sam po sebi podoban, vjerodostojan i dobar svjedok. Svaki stranac koji je došao na vinodolski sud da podigne parnicu, morao je položiti zakletvu da je pravoaljšano poslan i ovlašten da to učini. Čl. 72. Zakona u vezi s tim kaže da *niedan posal ni verovan, koliko na pravdi, ne buduć roćen, shraneno, ako est poslan od dvora, komu poslu se govori hervatski 'arsal'* (nijedan poslanik nije vjerodostojan, što se tiče parnice, ako nije zaklet, osim ako je poslan od dvora, koji se poslanik hrvatski zove *arsal*). U slučaju da nije bilo svjedoka, predviđa se kao dokazno sredstvo zakletvu parbenih stranaka, za što Vinodolski zakon upotrebljava sinonime *priseći* i *rota*, a razlikuje dvije vrste zakletve: običnu i svečanu prisegu (*rota*) tužitelja ili tuženoga.

Stranke su se u parnici po čl. 10., 54. i 56. mogle koristiti *odgovornikom* ili *odvetnikom*, što bi prema čl. 54. bilo jedno te isto, tj. oni koji govore u ime stranke, dakle to su odvjetnici.

Kazne su bile uglavnom novčane, rjeđe u blagu, a vrlo rijetko tjelesne. Plaćale su se ne samo oštećenoj stranci ili tužitelju već redovito knezu, rijetko općini. Za počinjene krađe Vinodolski zakon predviđa višestruke naknade. Po članu 7. za sve krađe iz kuća u gradu te po članu 8. za one van grada, kao i za stoku iz staja, žita s gumna i meda iz košnica, krivac je morao sve nadoknaditi dvostruko svakom Vinodolcu koji je bio oštećen. Po članu 35. za krađu učinjenu knezu ili bilo kojem njegovom službeniku plaća se sedmerostruko, kao i po članu 36. za krađu počinjenu crkvi. Iz ovih se odredaba vidi očita razlika u obeštećenju kad se radilo o, uvjetno rečeno, običnim ljudima, odnosno zavisnom stanovništvu Vinodola i onih povlaštenih. Razlika je bila dva prema sedam u korist kneza i njegovih ljudi.

Osim u novcu plaćalo se i davanjem blaga (*stoke*). Tako ako je netko potvorio nekoga da je krivo svjedočio, daje mu po članu 52. V.z. vola ili plaća osam libara. Isto tako daje vola ili deset libara onaj tko potvori pristava da nije ispravan (čl. 51.) Za uvrede krivac po članu 28. plaća dvije libre. Strože kazne bile su za uvredu žene. Tako ako netko skine ženi rubac ili pokrivalo glave, kažnjava se po čl. 27. novčano da plati istoj 48 libara, a muškarac koji

siluje ženu plaća po čl. 56. kaznu od pedeset libara. U čl. 56. u vezi s tim stoji: *ako bi ki učinil silu ženi koi jebući, ili bi hotil jebati, ima knezu platit libar 50, a toi ženi tolikoe, ako se ne bude mogal napraviti š nu po niki zakon...* (ako bi tko učinio silu kojoj ženi, silujući je ili pokušavši to učiniti, mora platiti knezu 50 libara, a toj ženi također, ako se ne bude mogao s njom na bilo koji način nagoditi...).

Kazne su bile predviđene i za svećenike, pa tako po čl. 58. svećenik koji neopravdano ne obavi dnevnu misu (mašu) ili druge *svete službe (sveti drugi oficii)*, morao je dati vola, od koga je *pol knezu, a drugi pol općini onoga grada, v kom se to učini* (polovica knezu, a druga polovica općini grada, u kojem se to dogodi). I tu se vidi da su zakonske odredbe sročene tako da gotovo uvijek idu u prilog feudalcu i njegovim službama.

O tjelesnim kaznama kao i o smrtnoj kazni Vinodolski zakon malo govori. Te su se kazne primjenjivale samo ako se od okrivljenog ne bi mogla utjerati materijalna kazna. Tako po čl. 62. podmetač vatre (palikuća), za palež prvi put plaća kaznu dvoru (znači knezu) sto libara, a za štetu onome kojemu je učinio neka bude tjelesno kažnjen ako nema sredstava da plati. Ako ponovno učini isto kazneno djelo, kažnjava se smrću. Kod kazni predviđenih ovim članom trebamo razlikovati dio odredbe kojom se osuđuje *na život* i one *na život i smrt*. Tako ono: *na život* znači odsijecanje ruku, nogu, uha, nosa, osljepljivanje i drugo, što se u ono vrijeme dosta činilo, dok ono *na život i na smrt* označava smrtnu kaznu. Postojanje smrtno kazne vidi se i iz člana 59., kojim se propisuje kazna za vraćanje na sljedeći način: *ako bi se ka žena našla tvarnica, ter bi se mogla skazati svedočastvom verovanim, za prvo, osta(ne)ni knezu libar 100 vola se sažgi, ako bi se ne imelo od česa platiti* (ako bi se utvrdilo da je neka žena vračara /vještica/ i moglo bi se dokazati vjerodostojnim svjedočenjem, za prvi put neka plati knezu 100 libara ili neka se spali na lomači, ako se ne bi imalo od čega platiti).

U čemu je značaj Vinodolskog zakona

Ono što obilježava Vinodolski zakon kao naš najstariji spomenik pravne i jezične kulture nije kako se romantično smatralo i naglašavalo da se tu radi o popisu običajnog prava, već se tu radi o borbi između starog općinskog i novog feudalnog poretka, borbi među klasama i njihovim interesima. On je u svojoj suštini jedan kompromis između vladajućih knezova-vlastele i vinodolskog stanovništva. Utvrđivanjem normi Vinodolskog zakona trebale su prestati borbe između donacionalno-feudalne gospode i vinodolskog stanovništva, koje je sada u načelu priznalo *novi poredak*. Sada je trebala početi era *mirnog* izrabljivanja, koje ne bi počivalo na gruboj sili, već na *pravnom*, od na-

roda priznatom temelju.¹⁸ Da bi svom nadzoru podvrgli rad svih organa preko kojih su Vinodolci rješavali svoje probleme, posebno sudbene vlasti, knezovi Krčki provode to kroz pojedine odredbe Vinodolskog zakona. S tim u vezi u čl. 57. stoji da se nijedno vijeće (skupština) bilo općinsko ili privatno ne smije održati u gradu ili gdje drugdje, bilo o kakvim poslovima, koji se odnose na općinu, ako ondje ne bi bilo kneževa čovjeka; i ako što protivno učine, gube svu svoju imovinu, koja ima pripasti gore spomenutom knezu. (u originalu: *ni edno više općinsko ili navlaščno, v gradu ili indi, ne mozi biti od niednih del, ke bi pristojale k općini, ako ne bude onde knezova človika; i ako ka dela suprot učine, zgublaju vse svoje blago i budi knezu zgora rečenomu*).

Ovime se zabranjuju sva vijeća (skupštine) *staroga poretka*, pod prijetnjom konfiskacije čitave imovine svih sudionika ovog protupravnog skupa, budući da se vijeće, odnosno skupština, može održati samo u prisutnosti kneza ili njegovog predstavnika. Tom se odredbom omogućava knezu da može spriječiti svaki zaključak suprotan njegovim interesima, čime općinska vijeća gube svoje ranije značenje.

Članom 75. spomenutog zakona knez se priznaje vrhovnim nosiocem pravde u Vinodolu, što se vidi iz odredbe koja glasi: *Od vsih bandi, zagovori i račeni, gospodin knez ima pravdu i punu oblast, tako zverhu plemenitih tako zvrhu ljudi crkvenih i zvrhu kmeti i zvrhu vsih inih ljudi, kako se zgora udži*. (U svim kaznama, obavezama i pogodbama knez sudi i ima potpunu vlast, kako nad plemenitima, tako nad crkvenim osobama i nad kmetovima i nad svim drugim ljudima, kako je gore kazano).

Iz zakona se vidi kako su, uz svu liberalnu stranu vladanja, knezovi izrabljivali vinodolske podložnike, i to ne samo kroz globe i zapljene imovine već i kroz druge obveze materijalne prirode, koje je donacionalno – feudalni sistem nametao, a što je iscrpljivalo ekonomsku snagu Vinodolaca do krajnjih mjera. Navest ćemo samo nekoliko primjera izrabljivanja Vinodolaca, vidljivih iz odredaba Vinodolskog zakona. Tako je svaki Vinodolac bio dužan davati knezu dio prihoda od zemlje koju je obrađivao, kojega u članu 54. nazivamo pod nazivom *učeste (udio)*. Pored toga podložnici imaju obvezu obavljanja *službe* kneževom dvoru, kao i davanja konaka i hrane za feudalnu gospodu prilikom njihovog boravka u Vinodolu, te još mnoge druge obveze koje su proizlazile iz raznih odredaba Vinodolskog zakona.

U Vinodolskom zakonu još nema određenog iznosa što se i koliko davalo knezu. Nije se pobliže označavao ni sadržaj službe dvoru i drugo, jer se to smatralo opće poznatim. To će biti bolje i detaljnije regulirano kasnije u urbanima (zemljišnim knjigama), u kojima su točno navedene obveze podložnika.

¹⁸ Kostrenčić, M., (1956), Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava, Zagreb, str. 195.

Poznati su urbari: Grižanski urbar ili Zakoni puka griškog iz 1544. godine, najstariji vinodolski glagoljicom pisani urbar te urbar griški iz 1605. godine; Novljanski urbari iz 1606. i 1653. godine i urbar iz 1763. godine; Bribirski urbar iz 1700. god. na talijanskom jeziku; Hreljinski urbar iz 1605. godine te Hreljinski urbar iz 1599. godine. Ti urbari vinodolskih općina predstavljaju uz Vinodolski zakon najbolji izvor za utvrđivanje nekadašnjih društvenih i gospodarskih odnosa u Vinodolu. Urbari u specifičnim prilikama razrađuju odredbe Vinodolskog zakona za svaku pojedinu općinu, prilagođene njenim uvjetima, ali i tradicionalne pravne odnose vezane uz zakon. Povijesni izvori govore o primjeni Vinodolskog zakona pri rješavanju općinskih granica i uzurpacije vlsništva.

Poznato je da je samo tri godine nakon što je obznanjen Vinodolski zakon, sačinjen najstariji švicarski ugovor među kantonima Uri, Schyz i Unterwalden 1291. godine. Međutim, naš je Vinodolski zakon daleko bogatiji od ovog ugovora koji regulira odnose Švicarske konfederacije, kao i od mnogih drugih europskih tekstova ugovora i zakona te mnogo humaniji u svojim odredbama koje štite dostojanstvo ljudi. Posebno se u njemu štiti dostojanstvo žena. Ne predviđa torturu i tzv. *Božji sud*, koji su bili u to vrijeme uobičajeni u zakonskim normativima i običajna praksa u mnogim europskim zemljama. Vinodolski zakon zaista je veoma dragocjen spomenik, čiji su nam podaci omogućili da se upoznamo s procesom feudalizacije, koji je kod nas imao karakter kraljevskih donacija u početku 13. stoljeća, koje su ovdje imale svoje specifičnosti, što ne znači da se i u drugim krajevima nije sistem donacija odvijao na manje više sličan način. On je dokaz da je hrvatski narod kroz svoju bogatu povijest imao moralne, kulturne i političke snage, koje su nas svrstavale u europski civilizacijski i kulturni krug, kojemu smo uvijek pripadali i pripadamo danas, bez obzira na to što postoje pokušaji nekih koji nam to žele osporiti, u čemu ne će uspjeti.

Izdanja Vinodolskog zakona domaćih i stranih autora

Da je postojao originalni tekst Vinodolskog zakona, vidi se iz njegova kraja gdje se kaže da je *općina vinodolska naredila da se sada napiše to pismo i da se po jedno takovo čuva u svakom gradu*. Međutim, nijedan se original teksta nije sačuvao. Možda su sami knezovi Frankopani, kasnije kada je feudalno tlačenje postalo sve jače, dali uništiti te originalne primjerke ili su za to krivi neki vinodolski popovi, koji su sustavno uništavali glagoljske spomenike, misleći da im je to *sveti zadatak i dužnost*, što se sa sigurnošću ne može tvrditi. Sačuvao se samo jedan prijepis Vinodolskog zakona iz druge polovice 16. stoljeća, koji se danas nalazi u Sveučilišnoj i nacionalnoj knjižnici u Zagrebu,

pisan glagoljicom na čakavskom narječju. Osim njega još je jedan prijepis iz 17. stoljeća, rađen za trsatski grad, čiji su općinski predstavnici sudjelovali u sastavljanju i potpisivanju Vinodolskog zakona. Pisan je latinicom, a nalazi se u arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Vinodolski zakon prvi je objavio Antun Mažuranić u Vrazovu *Kolu*, uz komentar i rječnik 1843. godine, koji već 1846. godine Osip Bodjanski prevodi na ruski jezik. Poljski pravni povjesničar Vaclav Maciejovski prevodi ga 1856. godine na poljski s komentarom. Vinodolski zakon izazvao je veliko zanimanje domaćih i stranih znanstvenika. Naš poznati slavist Vatroslav Jagić izdao ga je 1880. godine u Petrogradu, s ruskim tekstom i opsežnim komentarom. Iste godine izdao ga je i Hermenegild Jireček na češkom jeziku. Franjo Rački objavio je Vinodolski zakon 1890. godine u *Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium*, IV, JAZU (sada HAZU) u Zagrebu. Francuski znanstvenik Jules Preux prevest će ga u Parizu 1896. godine na francuski jezik. Marko Kostrenčić pripremio je novo izdanje Vinodolskog zakona 1923. godine, tiskano u *Radu* JAZU, učinivši analizu istoga s prijevodom i tumačenjem pojedinih izraza i pravnih ustanova. Istoj temi vratio se Kostrenčić s člankom *Vinodolski zakon*, objavljenim u *Historijskom zborniku*, 1-4, 1949., kao i studijom objavljenom u Zagrebu 1953. godine o radu Mihe Barade *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, u kojem Barada analizira i prezentira Vinodolski zakon.

U novije vrijeme Vinodolskim zakonom bavili su se: ruski znanstvenik B. D. Grekov (1948.), a od naših Miho Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* (1952.), Marko Kostrenčić, *Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava* (1956.), Lujo Margetić, *Iz vinodolske prošlosti* (1980.), gdje autor uz tekst, prijevod i tumačenje daje fotografske reprodukcije najstarijeg sačuvanog rukopisa Vinodolskog zakona pisanog glagoljicom u 16. st. Akademik Josip Bratulić izdaje 1988. tekst Vinodolskog zakona uz komentar, rječnik i faksimil rukopisa. Godine 1989. drugo izdanje Vinodolskog zakona akademika Luje Margetića ima prijevode na engleskom, njemačkom, talijanskom i francuskom jeziku. Ova izdanja vezana su uz obilježavanje 700. obljetnice Vinodolskog zakona. Iza toga Jadranko Crnić uredio je i pripremio izdanje spomenutog zakona 1995. godine, s engleskim i njemačkim prijevodom, faksimilom rukopisa te komentarom o Vinodolu i Vinodolskom zakonu Luje Margetića. Najnovije izdanje teksta Vinodolskog zakona izašlo je u opsežnom djelu jednog od najboljih poznavalaca ove problematike, akademika Luje Margetića *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru*, (2007.), knj. 3., Grobnik, Bakar, Hreljin, Grižane, Bribir, Vinodol, Adamić, Rijeka, uoči 720. obljetnice nastanka Vinodolskog zakona. Autor uz ostalo objavljuje tekst rečenog zakona s prijenosom na suvremeni hrvatski jezik, te daje kratak pregled problematike.

Sva ova izdanja Vinodolskog zakona, domaćih i stranih autora, najbolje nam govore koliki je bio interes za proučavanje i objavljivanje istog, kako u

našoj zemlji tako i u svijetu. To najbolje govori o njegovoj vrijednosti i značaju koji mu pripada u pravnom i povijesnom smislu.

Literatura

- Barada, Miho, (1952), Hrvatski vlasteoski feudalizam, Zagreb
Klaić, Vjekoslav, (1901), Krčki knezovi Frankopani, Zagreb
Klaić, Nada, (1971), Društvena struktura kvarnerske općine u razvijenom srednjem vijeku, Krčki zbornik, br. 2, Krk
Kostrenčić, Marko, (1956), Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava, Zagreb
Margetić, Lujo, (1980), Iz vinodolske prošlosti, Rijeka
Smičiklas, Tadija, (1904), Codex diplomaticus, II, Zagreb
Šurmin, Đuro, (1898), Hrvatski spomenici, I, Zagreb
Kostrenčić, Marko, (1923), Vinodolski zakon, Rad, JAZU (HAZU), Zagreb

Summary

Ivan Barbarić THE VINODOL CODEX

A necessity of recording and collecting the good old customs, that were the basis of governance and law in Vinodol, lead to the composition and signing of the Vinodol Codex. This event occurred on 6 January 1288 in Novigrad, today Novi Vinodolski, in the presence of count Leonard. This oldest Croatian legal and historical and cultural document, written in Croatian language and Glagolitic alphabet, was signed by the representatives of nine Vinodol towns: Novigrad, Ledenica, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat and Grobnik. Vinodol Codex was written down during a transition from the old municipal into the new donational-feudal order. The Codex clarifies how previously free inhabitants of Vinodol entered a dependent position. Though it appears as the act of recording the old customs followed by the regional population from the days of yore, the Codex actually introduced changes to the old law, in accord with new conditions that have arisen following 1225, when Vinodol came under the rule of Frankopans, the counts of Krk. By this document, the feudal lords ensure their legal right to economic exploitation, along with supreme legal and administrative powers. However, the lords of Vinodol weren't overthrowing the old order, but acted in a systematic and tactic fashion, adopting it to their own needs and interests.